

STUDENTSKÉ PŘÍSPĚVKY

Možnosti a limity axiomatizace práva*

Possibilities and Limitations of the Axiomatization of Law

Filip Horák**, Martin Madej***

Abstrakt

Axiomatizace práva ve snaze učinit z něj logicky koherentní systém podobný matematice je již po staletí v centru pozornosti některých právních teoretiků a filosofů. Cílem tohoto článku je poskytnout preciznější vymezení klíčových pojmů, nastínit přehled dosavadního vývoje zásadních myšlenek ohledně tohoto tématu, jakož i na teoretické a metodologické rovině diskutovat o tom, zdali je axiomatizace práva jednak možná a jednak žádoucí.

Klíčová slova

Axiom; axiomatizace práva; formální právní systém; logicky koherentní právo.

Abstract

Axiomatization of law, transforming it into a logically coherent system similar to mathematics, was in the center of attention of some legal theorists and philosophers for centuries. The purpose of this article is to provide more precise definitions of key terms, to summarize the development of important ideas on this topic as well as to discuss theoretically and methodologically whether axiomatization of law is both possible and desirable.

Keywords

Axiom; Axiomatization of Law; Formal Legal System; Logically Coherent Law.

Úvod

Cílem tohoto článku je pojednání o možnostech a limitech axiomatizace práva. Přestože se jedná o téma zajímavé nejen teoreticky, ale rovněž prakticky, neboť může mít potenciálně významný dopad na kvalitu právní argumentace, nebylo doposud, alespoň v rámci české jurisprudence, příliš akcentováno. Tento článek je zaměřen zejména vymezení klíčových pojmů a představení teoretického vývoje na poli axiomatizace práva. Nicméně,

* Výzkum k tomuto článku byl financován prostřednictvím grantu GA UK č. 606517 s názvem Axiomy v právní argumentaci. Rádi bychom tímto rovněž poděkovali za cenné připomínky a podněty Zdeňku Kühnovi, Marku Antošovi, Janu Wintrovi a Tomáši Sobkovi.

** Bc. Filip Horák, student, Právnická fakulta, Univerzita Karlova, Praha / student, Faculty of Law, Charles University, Prague, Czech Republic / E-mail: horaksro@seznam.cz

*** Martin Madej, student, Právnická fakulta, Univerzita Karlova, Praha / student, Faculty of Law, Charles University, Prague, Czech Republic / E-mail: artemisuv@gmail.com

nebylo možné se zcela vyhnout určitým, byť částečným, normativním soudům, týkajících se možnosti, vhodnosti i dopadů případné axiomatizace práva na právní systém jakož i jeho jednotlivé části.

Pro účely pojednání o tématu jsme vytyčili následující výzkumné otázky: Může a mělo by být právo axiomatizováno? Co přesně znamená axiomatizace práva a formální (axiomatizovaný) právní systém? Byl již některý z pokusů axiomatizovat právo úspěšný? A mohl by vůbec být?

Tento článek se rozpadá do pěti kapitol. První z nich se snaží především o definici a vysvětlení základních pojmů. Její součástí je rovněž myšlenkový experiment, jehož cílem je představit si, jak by ideálně axiomatizovaný právní systém mohl vypadat a fungovat. Cílem druhé kapitoly je poskytnout určitý širší teoreticko-filosofický rámec řešené problematiky. Třetí kapitola dále blíže definuje jednotlivé parametry axiomatizace, podle nichž je následně možné posuzovat zdali, a popř. do jaké míry byl systém skutečně axiomatizován. Obsahem čtvrté kapitoly je pojednání o možnostech axiomatizace nikoliv práva samotného, ale pouze právní vědy. Možnosti axiomatizace právní vědy jsou zde analyzovány na příkladech H. Kelsena a L. Ferrajoliho. Konečně pátá kapitola shrnuje naše stanovisko k axiomatizaci práva. Konkrétně pojednává o tom, zdali je taková axiomatizace možná, žádoucí a také jaké jsou její případné limity. Závěrem naší práce je, že přestože je axiomatizace práva pro mnohé velmi přitažlivým ideálem, který by mohl potenciálně přinést mnohé výhody, je nutné se pozastavit nad několika nežádoucími průvodními jevy axiomatizace, pro něž je dosažení tohoto ideálu jednak velmi obtížné a jednak potenciálně rizikové. To však neznamená, že určité striktně omezené formy axiomatizace určitých částí práva nejsou naopak potenciálně velmi přínosné.

Přes intenzivní zájem o toto téma v minulých staletích¹ musíme podotknout, že v současnosti se touto problematikou zabývá pouze několik právních teoretiků.² V tomto kontextu považujeme náš výzkum za inovativní a potenciálně přínosný. Zároveň si však vyžaduje velkou míru opatrnosti, což, doufáme, opodstatňuje do určité míry přehledovou a umírněnou povahu tohoto článku.

1 Teoretické pozadí

V této kapitole bychom rádi představili konceptualizaci nejdůležitějších pojmů, s nimiž teorie axiomatizace pracují. Ve druhé části této kapitoly následně představíme myšlenkový experiment nastiňující vlastnosti a fungování ideálního axiomatizovaného systému práva.

1 K tomu srov. výklad ve druhé kapitole tohoto článku.

2 V tomto kontextu bychom rádi vyzdvihli práce M. H. Hoefliha (HOEFLICH, Michael H. *Law & Geometry: Legal Science from Leibniz to Langdell. American Journal of Legal History*, 1986, roč. 30, č. 2, s. 95–121), P. Sandra (SANDRO, Paolo. *An axiomatic theory of law. Res Publica*, 2011, roč. 17, č. 4, s. 343–354) a C. Vargy (VARGA, Csaba. *The quest for formalism in law: Ideals of systemicity and axiomatisability between utopianism and heuristic assertion. Acta Juridica Hungarica*, 2009, roč. 50, č. 1, s. 1–30), jež tvořily pomyslný odrazový můstek pro naše další zkoumání.

Nejdůležitější pojmy, s nimiž je potřeba se v tomto kontextu vypořádat, jsou axiom a hodnota, jež lze v určitém smyslu chápat jako dva protipóly. Pojem axiom je užíván již od dob antických. Nicméně dodnes nepanuje absolutní shoda nad jeho přesným významem. Na jedné straně lze zmínit slovníkové definice, jež velmi často mluví o axiomu jako samozřejmé pravdě, která nevyžaduje žádného dokazování či zdůvodňování.³ Takovátto definice však není dostačující, neboť dostatečně výstižně nepopisuje vztah mezi axiomem a zbytkem systému, jakož i jeho okolím. Proto lze na straně druhé uvést např. definici z pera matematika R. G. Browna. Ten uvádí, že „*axiomy nejsou samozřejmé pravdy, ale spíše nedokazatelné předpoklady, jejichž určení pravdivosti či nepravdivosti by mělo vždy myšlenkově předcházet implicitní uvození „pokud předpokládáme, že“ (...)“*“⁴ Axiomy lze tedy chápat jako samozřejmé a tudíž nedokazatelné ani nevyvratitelné předpoklady pouze v kontextu konkrétního koherentního logického myšlenkového systému. Mimo tento systém pak axiomy nejsou ničím jiným než pouhými hypotézami, které lze přijímat, odmítat, potvrzovat či vyvracet. Základními požadavky na axiom tak jsou jeho racionalita a ověřitelnost jeho pravdivosti.

Systém, jenž obsahuje axiomy jakožto své předpoklady a který z těchto axiomů vyvozuje veškeré závěry čistě prostřednictvím nástrojů logiky, pak nazýváme systémem formálním, axiomatizovaným či někdy také uzavřeným.⁵ Užívání axiomatických systémů není ve vědě ničím neobvyklým.⁶ Poněkud exoticky však vypadá představa, že bychom takovýto systém mohli vytvořit z práva.

Jakožto protipól axiomatizovaných systémů, jsme se rozhodli definovat systémy hodnotové či axiologické. U základů těchto systémů nestojí axiomy, jakožto nedokazatelné a nevyvratitelné předpoklady, nýbrž hodnoty, jakožto v daném místě a čase široce přijímané cíle a principy, jež lze kritizovat a reformovat nikoli jen zvnějšku, ale bez větších problémů také z nitra daného systému. Právě pro tuto vlastnost můžeme tyto systémy označit v kontrastu k systémům axiomatickým jako otevřené. Zatímco axiomatické systémy stojí na racionálním dovození předpokladů a následné logické dedukci důsledků, hodnotové systémy jsou závislé na lidském mínění o tom, co je žádoucí a co nežádoucí.

3 Co se konkrétních znění slovníkových definic týče, srov. např. Axiom. *Random House Unabridged Dictionary* [online]. [cit. 15. 08. 2017]. Dostupné z: <http://www.dictionary.com/browse/axiom>; Axiom. *Webster's Revised Unabridged Dictionary* [online]. [cit. 15. 8. 2017]. Dostupné z: <http://www.webster-dictionary.org/definition/Axiom>; či Axiomatic. *Merriam-Webster Dictionary* [online]. [cit. 15. 8. 2017]. Dostupné z: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/axiomatic>

4 BROWN, G. Robert. *Axioms*. Durham, NC: Duke Physics Department, 2007, s. 103.

5 ŠVEJDAR, Vítězslav. *Logika, neúplnost, složitost a nutnost*. 1. vyd. Praha: Academia, 2002, s. 26. ISBN 80-200-1005-X.

6 V tomto kontextu není nutné zmiňovat pouze systémy matematické či přírodovědní, i na poli společenských věd můžeme do určité míry mluvit o výskytu axiomatických systémů. Jako příklad může v tomto kontextu posloužit ekonomie. Lze totiž tvrdit, že ekonomické modely, jež jsou založeny na vysoké míře redukce reálného prostředí do několika málo charakteristických vlastností a předpokladů, jsou do určité míry výsledkem procesu axiomatizace.

Hodnoty tak nejsou ověřitelné z hlediska jejich pravdivosti a nejsou nutně racionálně odvoditelné. Naopak bychom mohli konstatovat, že jsou často v rámci dané společnosti arbitrárně určené. Druhým zásadním rozdílem je, že zatímco soubor axiomů vytváří dokonale fungující a vzájemně nekolidující komplex, jednotlivé hodnoty si bez větších obtíží mohou protirečit a vzájemně se limitovat.

Normativní systémy, mezi něž řadíme samozřejmě i právo, mohou být založeny jak na axiomech, tak rovněž i na hodnotách. Jejich podstata a fungování se však od sebe budou významným způsobem lišit.⁷

Poslední základní pojem, který je nutno definovat, je axiomatizace. Tu definujeme jako proces, jehož cílem je vytvoření axiomatického systému. Je to tedy proces vytváření určitého souboru axiomů, z něhož je možné logicky odvodit jakoukoli další část tohoto systému.⁸ Pokud bychom axiomatizovali právo jakožto systém právních norem, znamenalo by to vytvořit z práva logicky koherentní a uzavřený systém, v němž je každá jedna norma logicky dedukována z určitého primárního souboru arbitrárně daných předpokladů.⁹ V takovém systému by každá norma byla pravdivostí a platností závislá na pravdivosti a platnosti centrálních předpokladů.

Přes určité problémy, s nimiž se musí pokusy o axiomatizaci práva potýkat a o nichž zevrubněji pohovoříme níže, jsme se rozhodli na tomto místě provést avizovaný myšlenkový experiment, od něhož si slibujeme zejména zdůraznění výhod axiomatizace práva. Představme si tedy pro naše účely právo jako plně koherentní systém norem, z nichž každá je logicky odvoditelná z určitých předem daných axiomů. Takovýto systém by se dle našeho mínění vyznačoval následujícími charakteristickými vlastnostmi:

1. Normotvorba by v kontextu axiomatického práva byla redukována na změnu systému axiomů, a to ať už formou vytváření (či objevování) axiomů nových, nebo formou pozměňování či dokonce vypouštění axiomů dosavadních. Vyjma původních axiomů pak již nelze o normotvorbě mluvit, neboť všechny ostatní součásti právního řádu jsou „objevovány“ prostřednictvím logické dedukce.
2. Zákony v axiomatickém právním systému by tak potenciálně mohly být stejně stabilní, jako zákony přírodní, neboť jejich změna či zánik by nepodléhaly lidské či společenské vůli. Jedinou cestou ke změně či zrušení právní normy by byla změna

⁷ Toto rozlišení v podstatě odpovídá Dworkinovu dělení mezi přírodní (axiomatický) a konstruovaný (axiologický) model normativního systému. Zatímco přírodní model chápe principy spravedlnosti jako objektivní realitu, kterou je možné objevit (podobně jako objevujeme zákony fyziky), konstruktivní model přistupuje k morálním soudům nikoli jako k objevitelné objektivní realitě, ale spíše jako k dohodnutým částem obecného a koherentního systému, který vytváříme. (DWORKIN, Ronald. *Taking rights seriously*. Cambridge: Harvard University Press, 1977, s. 206 a násl. ISBN 0-674-86710-6).

⁸ CARNAP, Rudolf. *Einführung in die symbolische Logik: mit besonderer Berücksichtigung ihrer Anwendungen*. 3., unveränderte Aufl. Wien: Springer-Verlag, 1968, s. 162; viz také VARGA, Csaba. The quest for formalism in law: Ideals of systematicity and axiomatisability between utopianism and heuristic assertion. *Acta Juridica Hungarica*, 2009, roč. 50, č. 1, s. 17.

⁹ ESSER, Josef. *Grundsatz und Norm*. Auflage, Tübingen, 1990, s. 37.

či zrušení axiomu, od něhož je tato norma odvozena. Takováto změna axiomů je však možná jen s celkovou změnou paradigmatu, jež by se dala přirovnat například objevení obecné teorie relativity ve fyzice, k čemuž dochází jen zřídkakdy.

3. Zákony a jiné právní předpisy dedukované ze souboru základních axiomů by se zároveň přirozeně a důsledně držely zásady zákazu vzájemné kontradiktornosti. Jelikož by tyto normy byly logickou cestou dedukovány z axiomů, jež si z definice nemohou odporovat, byly by všechny úrovně právního řádu v dokonalé harmonii, a to jak v rámci každé úrovně, tak mezi nimi. Takovýto právní systém by dokázal maximalizovat úroveň právní jistoty, neboť každý subjekt schopný logického uvažování by byl při znalosti základních axiomů schopen předvídat obsah každé jedné právní normy. V rámci harmonizace a dosahování konzistence právního řádu můžeme rozlišovat mezi předinterpretativní a postinterpretativní fází. Zatímco pro klasické, neaxiomatizované právo je běžná harmonizace ve fázi postinterpretativní, kdy je vnitřní konzistence celého systému dosahováno až v důsledku interpretace právních norem, pro axiomatizovaný systém práva by byla typická harmonizace již ve fázi předinterpretativní. Vnitřní konzistence právního řádu by tedy bylo dosaženo a priori, tj. ještě před procesem interpretace a aplikace právních norem.

Dále odtud můžeme dovodit, že by se právo stalo nezávislým na ostatních společenských subsystémech,¹⁰ zejména kultuře, ekonomice či politice. Jelikož právo, ať už v axiomatizované či neaxiomatizované podobě, je jedním ze společenských subsystémů, bude se vždy vyznačovat určitou úrovní nezávislosti. Zatímco neaxiomatizované právo lze chápat jako systém relativně nezávislý,¹¹ právo axiomatizované směřuje spíše k nezávislosti absolutní,¹² neboť jediným vstupem co celého právního systému je zde soubor původních axiomů, která však nelze považovat za vstup v pravém slova smyslu, neboť nepochází z vnějšího světa (tj. z žádných jiných společenských subsystémů), nýbrž se vytváří přímo uvnitř systému práva. O právu však vzhledem k jeho regulativnímu potenciálu vůči ostatním subsystémům společnosti nelze ani v případě relativní ani v případě absolutní nezávislosti mluvit, jako o systému uzavřeném, neboť minimálně na úrovni výstupů není od svého okolí izolováno.

Některé základní problematické body aplikace práva, jako např. subsumpce faktického stavu pod právní normu, jež je věcí volního aktu příslušného orgánu, by v axiomatickém právním systému zůstaly nevyřešeny. Jiné by nicméně zmizely. Zejména by odpadla rizika

¹⁰ Pro hlubší pochopení systémových teorií viz PARSONS, Talcott a Edward SHILS. *Towards a general theory of Action*. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1951; ALMOND, Gabriel A a Bingham G. POWELL. *Comparative Politics. A Developmental Approach*. Boston: Little Brown and Co., 1966.

¹¹ Relativně nezávislým systémem v tomto kontextu rozumíme systém, jehož vstupy z okolí jsou buďto výrazně omezeny, anebo přinejmenším precizně tříděny a případně upravovány. Je to jinými slovy systém, jenž je schopen sám si kontrolovat, jakým způsobem a do jaké míry je svým okolím ovlivňován.

¹² Absolutně nezávislý systém pak lze popsat jako systém od svého okolí co se vstupů týče naprosto odříznutý a izolovaný. Vstupy do takového systému mají svůj původ vždy jen v systému samotném. Mezi systém a jeho okolím existuje pouze jednosměrná komunikace (komunikace na výstupu).

spojená s výkladem práva, jež by byla nahrazena čistě logickou dedukcí. V tomto kontextu by byl eliminován vliv subjektivních inklinací soudce, neboť namísto výkladu v daném případě používaných právních norem by byla práce soudce redukována na dodržování rigidních pravidel logiky při dedukování rozhodnutí z předem jasně daných předpokladů.

Výše nastíněný soubor charakteristických znaků nelze chápat jinak, než jako stručně nastíněnou, idealistickou a do určité míry rovněž utopickou (či pro někoho dystopickou) představu o fungování plně axiomatického právního systému. Doufáme, že jsme dokázali dostatečně vysvětlit pojmy, s nimiž budeme dále pracovat, jakož i představu, která z těchto pojmů vyplývá. Předpokládáme však, že v reálném světě bude nutné od některých z výše uvedených požadavků ve větší či menší míře ustoupit. Takto striktně vymezený axiomatizovaný systém práva se totiž vyznačuje mnoha problémy, jimiž se budeme hlouběji zabývat v následujících kapitolách. Pro tyto problémy je však jeho realizace přinejmenším velmi složitá a možná rovněž do určité míry nežádoucí.

2 Historické a moderní úvahy o axiomatizaci práva

Axiomatizace byla původně využívána matematiky, kteří využívali matematické důkazy vycházející z axiomů pro daný matematický systém při ověřování svých teorémů. První vědomé užití axiomatizace je obvykle připisováno Euklidovi, který ve čtvrtém století př. n. l. postavil základy své geometrie na souboru axiomů a z nich vyplývajících výroků. Euklides se tak stal prvním, kdo ze svých předpokladů a teorémů vytvořil koherentní logický systém.¹³ Jeho axiomaticko-deduktivní metoda ovládala po staletí matematiku i z ní vycházející přírodní vědy.¹⁴ Na základním rámci této metody se podílel i Aristoteles, který ve své *Rétorice* usuzuje, že „*tvrzení je přesvědčivé a důvěryhodné buď proto, že je evidentní, nebo proto, že se jeví jako dokázané z jiných tvrzení, která evidentní jsou.*“¹⁵

Nicméně, první úvahy o právu jakožto axiomatickém systému najdeme až v dobách osvícenství, v jehož rámci docházelo ke strukturálním změnám ve společnosti spojeným zejména s úpadkem církve. Tyto změny zasahovaly takřka všechny společenské subsystémy, právo nevyjímaje. Roger Berkowitz konstatuje, že: „*právo připravené o svou přirozenou autoritu sepsané moudrosti (ratio scripta) najednou své adresáty konfrontovalo jako pouhá vůle, příkaz, rozhodnutí tobo, který měl moc je vynutit.*“¹⁶

Podle C. Vargy právo v této době rovněž potřebovalo změnu paradigmatu. „*Progresivní kurs, který nabraly přírodní vědy, motivoval juristy položit základy nové právní vědy, která by dokázala*

13 EVES, Howard Whitley. *A survey of geometry*. Boston: Allyn and Bacon, 1963–1965, s. 10.

14 SOCHOR, Antonín. *Klasická matematická logika*. Praha: Karolinum, 2001, s. 21. ISBN 80-246-0218-0.

15 ARISTOTLE. *Rhetoric*. Dover thrift eds. Mineola, N.Y.: Dover Publications, 2004, Book One, Chapter Two. ISBN 9780486437934.

16 BERKOWITZ, Roger. From justice to justification: An alternative genealogy of positive law. *UC Irvine L. Rev.*, 2011, č. 1, s. 613.

*být vědecká, spolehlivá a jistá až do té míry, do jaké toto dokázala nová věda Newtona a Koperníka (...) Mnoho teoretiků chtělo zajistit, aby volby mezi soupeřícími právy mohly být řešeny prostřednictvím jasných a jednoznačných principů a aby soudní rozsudek mohl být nezávislý na politické rétorice a ontologické teorii. Osvícenští právníci doslova hledali právní vědu, v jejímž rámci by jistota byla garantovaná skrze metodologii. Od dob osvícenství je tak příběh práva transformován z náboženské báje do formy vědecké disertace.*¹⁷

Vedle společenských a paradigmatických změn byl dalším problémem tehdejšího práva strukturální úpadek. V rámci kontinentálního práva jsme se mohli setkat se směsí vzájemně si odporujících zákonů či obyčejů na celostátní i regionální úrovni. Také anglosaské právo, jak nás informuje Legaré, „se zdálo být spíše masou nepravidelností a nesrovnalostí, které spočívaly spíše v konkrétních případech aplikace práva a příležitostných rozhodnutích než v nezměnitelných principech či v důsledcích dedukovaných přímo z norem přirozené spravedlnosti.“¹⁸ Mezi kritiky tehdejšího soudcovského práva můžeme řadit rovněž J. Benthama.¹⁹

Chaos právních řádů sedmnáctého a osmnáctého století byl v jasném rozporu s jasností, konzistencí, systematickostí a precizností obsažené v dílech římských jurisprudentů (jako např. Corpus Iuris Civilis).

Všechny tyto postřehy pak nakonec přirozeně vedly k tomu, že se přední evropští i američtí juristé, kteří byli často zároveň vzdělaní v matematice, soustředili na formalizaci práva a na jeho přetvoření v logicky koherentní systém.²⁰ Pro F. Bacona bylo právo, podobně jako astronomie či chemie, vědou, a proto na něj bylo možno uplatnit rozum a vědecké metody.²¹ Rovněž v kontinentální Evropě J. Althusius přistupoval k právu jako k části reálného světa ve snaze jej akademicky popsat.²² R. Descartes ohromil ostatní svou vizí logické propojenosti všeho, co je člověk schopen vnímat.²³

17 VARGA, Csaba. The quest for formalism in law: Ideals of systemicity and axiomatisability between utopianism and heuristic assertion. *Acta Juridica Hungarica*, 2009, roč. 50, č. 1, s. 11.

18 Cit. dle HOEFLICH, Michael H. Law & Geometry: Legal Science from Leibniz to Langdell. *American Journal of Legal History*, 1986, roč. 30, č. 2, s. 113.

19 BENTHAM, Jeremy. *Codification proposal, addressed by Jeremy Bentham to all nations professing liberal opinions: or, Idea of a proposed all-comprehensive body of law, with an accompaniment of reasons, applying all along to the several proposed arrangements. including observations respecting the hands, by which the original draught, of a work of the sort in question, may, with most advantage, be composed: also, intimation, from the author, to the competent authorities in the several nations and political states, expressive of his desire and readiness to draw up, for their use respectively, the original draught of a body of law, such as above proposed.* London: Printed by J. McCreery, 1822.

20 Pro zevrubnější přehled těchto autorů viz HOEFLICH, Michael H. Law & Geometry: Legal Science from Leibniz to Langdell. *American Journal of Legal History*, 1986, roč. 30, č. 2, s. 95–121.

21 SHAPIRO, Barbara J. Law and Science in Seventeenth-Century England. *Stan. L. Rev.*, 1968, č. 21, s. 736 a násl.

22 VARGA, Csaba. The quest for formalism in law: Ideals of systemicity and axiomatisability between utopianism and heuristic assertion. *Acta Juridica Hungarica*, 2009, roč. 50, č. 1, s. 11.

23 HOEFLICH, Michael H. Law & Geometry: Legal Science from Leibniz to Langdell. *American Journal of Legal History*, 1986, roč. 30, č. 2, s. 99.

Nejdůležitější postavou celé generace, jež se snažila překlenout problémy své doby skrze osvícenský rozum a moderní vědu, byl G. W. Leibniz.²⁴ Ještě předtím, než se začal věnovat intenzivněji matematice, vzdělal se Leibniz v právu. Ve svém díle *Nova Methodus Discendae Docendaeque Iuris* tvrdil, že právo musí být chápáno „jako principiálně deduktivní věda na základě modelu klasické geometrie“ a že „právní argumentace má následovat deduktivní demonstrativní model používaný pro geometrické důkazy.“²⁵ V tomto kontextu byl prvním myslitelem, jenž argumentoval ve prospěch axiomatizace práva a který se sám pokusil právo systematizovat prostřednictvím axiomaticko-deduktivní metody. Z tohoto důvodu jej mnozí chápou jako nejdůležitějšího autora, který zpopularizoval užívání této metody v právní vědě.²⁶

Největší podpory se Leibnizovu přístupu dostalo z řad jeho vlastní pandektistické školy. C. F. von Wolff, který navštěvoval Leibnizovy přednášky v Jeně a vedl s ním dlouhodobě korespondenci, volal po „pravdivější a striktnější logice práva“, kde „jednotlivé termíny jsou definovány, konkrétní předpoklady jsou adekvátně demonstrovány a definice jsou natolik vhodně uzpůsobeny takovým způsobem, že nejen že důsledky mohou být plně pochopeny skrze jejich předpoklady, ale také pravdivost těchto důsledků může být demonstrována prostřednictvím pravdivosti jejich předpokladů.“²⁷ Podle I. Kanta byl Wolff „největším ze všech filozofů dogmatismu.“²⁸ Wolffova striktní metoda ve vědě, vysvětluje Kant, je založena na „pravidelném zjišťování principů, jasném určení konceptů, snaze o striktnost při dokazování a omezení logických skoků v závěrech.“²⁹ Stejně jako mnoho jiných filozofů moderní doby, jako například Descartes, Hobbes či Spinoza, také Wolff věřil, že pokud bude matematická metoda řádně aplikována, má potenciál rozšiřovat lidské poznání ve všech ostatních oblastech.³⁰

Svou nejznámější práci, *System des Pandektenrechts*, napsal v Jeně i A. Thibaut, který hovořil o potřebě systematické jednoty práva. „Pokud by tvůrci platného práva postupovali od jednoduchého principu práva a pokud by byli konzistentní v jeho implementaci, existovala by hmotná jednotka

24 BERKOWITZ, Roger. From justice to justification: An alternative genealogy of positive law. *UC Irvine L. Rev.*, 2011, č. 1, s. 615.

25 Cit. dle HOEFLICH, Michael H. Law & Geometry: Legal Science from Leibniz to Langdell. *American Journal of Legal History*, 1986, roč. 30, č. 2, s. 100.

26 HOEFLICH, Michael H. Law & Geometry: Legal Science from Leibniz to Langdell. *American Journal of Legal History*, 1986, roč. 30, č. 2, s. 99; BERKOWITZ, Roger. From justice to justification: An alternative genealogy of positive law. *UC Irvine L. Rev.*, 2011, č. 1, s. 615.

27 Cit. dle HOEFLICH, Michael H. Law & Geometry: Legal Science from Leibniz to Langdell. *American Journal of Legal History*, 1986, roč. 30, č. 2, s. 103.

28 Cit. dle HETTCHE, Matt. Christian Wolff. In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2016 Edition)*. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/wolff-christian/>

29 Cit. dle Ibid.

30 HETTCHE, Matt. Christian Wolff. In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2016 Edition)*. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/en/>

(*substantive unity*) a každé pravidlo by bylo odvozeno z nejvyššího principu práva.³¹ V tom se Thibaut shodoval se svým oponentem Savignym, který tvrdil, že právo má určité základní principy, z nichž může být zbytek práva dovozen, podobně jako to dokážeme se základními charakteristikami trojúhelníku.³² Savignyho teorie však byla na rozdíl od ostatních analytická a jako taková časově a místně omezená.

Axiomaticko-deduktivní doktrínu převzali anglo-američtí právní filozofové, kteří sice nesdíleli veliký obdiv Pandektistů k římskému právu, zato však vedli bitvu o legitimitu v té době již chaotického common law.³³ Podle skotského matematika a filozofa D. Stewarta může být demonstrativní logika užita i ve vědách o normativních systémech („moral sciences“). Pokud se dokáže shodnout na určitých základních (mravních a politických) principech, je jurisprudence ideální kandidátkou pro tuto strukturu.³⁴ Pandektisty studoval J. Austin, který jejich metodologii aplikoval na právo v ideologickém souladu s Benthamovým utilitarismem.³⁵ Podobně jako Stewart uzavřel, že rozdíl mezi geometrickou a právní dedukcí spočívá v míře přesnosti, s jakou je jejich terminologie definována; čím přesnější definice, tím přesnější dedukce.³⁶

Z moderních teoretiků, C. Varga podotýká, že „právo může být pojímáno a používáno jako systém *S* z normativních pojmů a proposic, jehož vlastností je, že (a) všechny teze *S* se vztahují ke stejné oblasti lidského jednání a vztahů mezi těmito jednáními, (b) všechny teze *S* jsou platné, (c) spadají-li určité teze pod *S*, tak každá další teze dovoditelné z těchto tezí podle pravidel logiky musí spadat pod *S*, (d) musí existovat uzavřený počet pojmů v *S*, jejichž význam nepotřebuje vysvětlení, a význam všech ostatních pojmů patřících do *S* musí být definovatelný tímto uzavřeným počtem pojmů, (e) musí existovat uzavřený počet tezí *S*, jejichž platnost je evidentní, a všechny další teze *S* jsou z tohoto uzavřeného počtu proposic dovoditelné podle pravidel logiky.“³⁷ Následně však tento model Varga za tří důvodů problematizuje. Právo podle něj jednak postrádá základní koncepty, které by byly samy o sobě evidentní. Druhým důvodem je, že platnost (na rozdíl od pravdy) je tautologicky

31 Cit. dle HOEFLICH, Michael H. Law & Geometry: Legal Science from Leibniz to Langdell. *American Journal of Legal History*, 1986, roč. 30, č. 2, s. 105.

32 BERKOWITZ, Roger. From justice to justification: An alternative genealogy of positive law. *UC Irvine L. Rev.*, 2011, č. 1, s. 621.

33 HOEFLICH, Michael H. Law & Geometry: Legal Science from Leibniz to Langdell. *American Journal of Legal History*, 1986, roč. 30, č. 2, s. 115–118.

34 *Ibid.*, s. 109–110.

35 Bentham však bývá některými autory rovněž považován za obhájce užívání vědeckých metod k dosažení jednoznačnosti a určitosti v právu. „Skrze redukování práva do vnitřně konsistentní struktury principů a norem se Bentham snažil vytvořit právní systém, který by eliminoval dvojznačnosti, typické pro common law“ (HEZEL, George M. The Influence of Bentham's Philosophy of Law on the Early Nineteenth Century Codification Movement in the United States. *Buff. L. Rev.*, 1972, roč. 22, č. 1, s. 256).

36 HOEFLICH, Michael H. Law & Geometry: Legal Science from Leibniz to Langdell. *American Journal of Legal History*, 1986, roč. 30, č. 2, s. 112.

37 VARGA, Csaba. The quest for formalism in law: Ideals of systemicity and axiomatisability between utopianism and heuristic assertion. *Acta Juridica Hungarica*, 2009, roč. 50, č. 1, s. 17–18.

odvozena pouze z toho faktu, že norma je součástí práva, a to bez potřeby organického párování, jež existuje mezi pravdou a jejím důkazem. Konečně třetím důvodem je, že bychom pravděpodobně museli postupovat nikoli deduktivně, ale naopak induktivně (tj. odvodit axiomy z právních norem nižší právní síly), což znemožňuje uspořádat právo do deduktivního pořádku.³⁸

Tento krátký exkurz do filozoficko-teoretického kontextu tematiky axiomatizace práva můžeme shrnout s tím, že v průběhu historického vývoje i současné právní vědy můžeme najít jak pokusy o axiomatizaci práva, tak teoretickou reflexi těchto snah. Chceme využít prostoru pro výzkum, které tyto pokusy a reflexe otevírají.

3 Parametry axiomatizace

Prvním úkolem této kapitoly je stanovit kritéria, podle nichž můžeme systematicky vybírat, analyzovat a hodnotit konkrétní relevantní teorie, jež se pokusily o axiomatizaci práva. Axiomatizace práva je totiž komplexním procesem, jenž nemůže být redukován pouze na hledání zdroje právního systému.³⁹ Takto bychom axiomatizovaný právní systém nedokázali žádným způsobem odlišit od právního systému, v němž je platnost a legitimita norem odvozena od boží vůle, aktu suveréna apod. Každý z těchto systémů má určitý základ či zdroj. Nelze však tvrdit, že se proto hned jedná o systém axiomatický. Při hodnocení axiomatické teorie je naopak potřeba pracovat s komplexním systémem kritérií, neboť samotný axiomatický systém je založený na sérii materiálních postulátů, jež jej z definice činí nezávislým na osobě zákonodárce, jakož i na způsobu jeho vytvoření. Platnost a legitimita jakékoli právní normy zde tedy plně vychází z jejího obsahu, resp. ze souladu tohoto obsahu s obsahem centrálních axiomů. Tímto se právě axiomatizovaný právní systém odlišuje od všech jiných modelů právního systému, v jejichž rámci je platnost a legitimita právní normy odvozována spíše z její formy či procedury přijetí.⁴⁰

³⁸ VARGA, Csaba. The quest for formalism in law: Ideals of systemicity and axiomatisability between utopianism and heuristic assertion. *Acta Juridica Hungarica*, 2009, roč. 50, č. 1, s. 19–22.

³⁹ Pod pojmem zdroj myslíme důvod, jenž leží mimo právní systém a který tomuto systému poskytuje platnost a legitimitu.

⁴⁰ Přes výše řešené je systém práva podle těchto teorií silně formalizovaný. Proto i tyto neaxiomatické teorie mohou být nazývány „formálními právními teoriemi“. C. Varga mluví v tomto kontextu o formální logické rekonstrukci právních operací (VARGA, Csaba. The quest for formalism in law: Ideals of systemicity and axiomatisability between utopianism and heuristic assertion. *Acta Juridica Hungarica*, 2009, roč. 50, č. 1, s. 13). L. Ferrajoli vytvořil projekt axiomatizace, který byl rovněž označen jako formalizace. Tento projekt se však týkal výlučně právní vědy a nikoli jejího předmětu – právního systému (SANDRO, Paolo. An axiomatic theory of law. *Res Publica*, 2011, roč. 17, č. 4, s. 356). Také F. Weyr (WEYR, František. *Teorie práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 49–50) rozlišoval mezi dvěma pyramidovitými (hierarchickými) normativními systémy, u nichž není možné nejvyšší úroveň (součást) od něčeho odvodit, a proto musí být předpokládána, a to buď nějakým prvotním normotvůrcem (pak se jedná o systémy subjektivní), anebo nějakou prvotní normou (pak se jedná o systémy objektivní). V tomto smyslu lze tvrdit, že formální právní teorie popisují právo jako objektivní hierarchický normativní systém.

Abychom byli schopni odlišit axiomatické teorie práva od jiných konceptů, předkládáme následující čtyři kritéria, jež musí být kumulativně splněna: (a) v axiomatické teorii by právo mělo být chápáno jako racionálně poznatelné (objevitelné); (b) takováto teorie musí být schopna stanovit soubor elementárních, racionálně dovoditelných a co do pravdivosti ověřitelných axiomů či principů vztahujících se na celý právní systém; (c) zároveň by měla být schopna logicky navázat jakoukoli právní normu ke zmíněným základním axiomům za účelem udržení vnitřní koherence celého systému; (d) konečně by axiomatická teorie měla chápat celý právní systém jako celek svou existencí a svým obsahem nezávislý na sociálních podmínkách či jiných mimoprávních elementech.

4 Axiomatizace právní vědy

Ještě předtím, než se zaměříme na pokusy o axiomatizaci práva, rozhodli jsme se pozastavit u úkolu, zdá se, snazšího, kterým je axiomatizace právní vědy, popř. právní teorie. I na tomto poli jsme mohli zaznamenat již vícero pokusů, z nichž nejzajímavější provedl H. Kelsen. Tento velikán teorie práva totiž nejenže předvedl způsob, jak by bylo možné axiomatizovat právní vědu, ale zároveň tuto axiomatizaci poměrně striktně odlišil od axiomatizace práva jako takového (tj. předmětu zkoumání právní vědy).

Cílem Hanse Kelsena bylo vytvořit ryzí teorii práva, nezávislou na jakýchkoli vlivech z mimoprávních sfér.⁴¹ Podle něj není právo ničím více než jen systémem norem,⁴² které definuje jako normativní hypotetické výroky, skrze něž je skutkový stav propojen s právním následkem. Každá právní norma musí ukládat povinnost a určovat takový právní následek jejího porušení, který bude veřejnou mocí vynutitelný.⁴³

Podle Kelsena je celý systém práva pozitivní. Nic jako přirozené právo neexistuje, neboť každá právní norma je jen vůlí jejího autora limitovaná požadavky norem vyšší právní síly.⁴⁴ Pokud bychom se zeptali, co činí právní normu závaznou, Kelsen by nám pravděpodobně odpověděl, že pouze jiná (vyšší) právní norma.⁴⁵ To nás přivádí k první důležité otázce: co tedy dává právní sílu (závaznost) nejvyšší (tj. ústavní) právní normě, pokud zde již není žádná vyšší norma, která by tuto funkci mohla splňovat? Kelsenova odpověď je, že zde ještě existuje fiktivní základní norma,⁴⁶ kterou je možno využít jako předpoklad a zdroj právní síly celého právního systému.⁴⁷ Funkce základní normy v teorii

41 KELSEN, Hans. *Ryzí nauka právní. Metoda a základní pojmy*. Brno-Praha: Orbis, 1933, § 1.

42 Ibid., § 7.

43 Ibid., § 11–13, 16.

44 Ibid., § 32.

45 KELSEN, Hans. *Všeobecná teorie norem*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 267. ISBN 80-210-2325-2.

46 KELSEN, Hans. *Ryzí nauka právní. Metoda a základní pojmy*. Brno-Praha: Orbis, 1933, § 29–31.

47 Základní norma však nemůže být chápána jako objektivní skutečnost, ale spíše jako nutný předpoklad, který byl vytvořen doktrínou za účelem poskytnutí základu pro pozitivní teorii práva. Bez základní normy by totiž bylo nemožné z právní teorie eliminovat ideologické, etické, náboženské, politické a další hodnotově založené principy (KELSEN, Hans. *Všeobecná teorie norem*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 267–268. ISBN 80-210-2325-2).

pozitivního práva může být v tomto kontextu přirovnána k funkci axiomů v matematice.⁴⁸ Odtud je patrné, že přinejmenším některé z kritérií axiomatizovaného právního systému Kelsenův právní normativismus splňuje.

Přesto však nelze konstatovat, že se Kelsen někdy o axiomatizaci systému práva pokoušel. Sám Kelsen by nejspíše takovýto výrok popíral. Jak jsme uvedli výše, cílem H. Kelsena bylo vytvořit ryzí nauku právní a nikoli ryzí právo samo o sobě, k čemuž nás může dovést hned několik argumentů.

Zaprvé, základní norma nemá žádný *a priori* racionálně odvozený konkrétní obsah. Naopak, její obsah se proměňuje v závislosti na tom, jaké formy právě nabývá příslušný právní a státní řád. Princip efektivity je v tomto kontextu podle Kelsena upřednostněn před principem práva.⁴⁹ Z tohoto důvodu základní norma nikdy nemůže limitovat ani předurčovat obsah právního systému, jemuž by však měla dodávat právní sílu. Jinými slovy, jakýkoli právní systém bude vždy obsahově odpovídat nějaké z různých základních norem, což tento axiom činí materiálně bezvýznamným. Abychom tento argument uzavřeli, základní norma ve své podstatě není ničím jiným, než jen univerzální blanketní normou, a proto reálně nemůže vykonávat funkce axiomu v tom smyslu, v jakém byl definován.

Zadruhé, pro svou fiktivní povahu a nedostatek konkrétního obsahu nemůže být základní norma vytvořena racionální dedukcí. Přestože je existence základní normy v kontextu Kelsenovy teorie nezbytná a proto rozumná, nevíme a ani vědět nemůžeme, zdali je tento axiom logický či rozumný co do svého obsahu a původu. To jediné, co víme, je, že základní norma je předpokládána. Můžeme si maximálně domoci určitou zjednodušenou představou o tom, že byla fiktivně vytvořena fiktivním původním tvůrcem první ústavy, což však stále není dostačující. Pokud by totiž axiomatické jádro právního systému nebylo racionálně dovoditelné, jediným zbývajícím zdůvodněním jeho platnosti by byl volní akt.⁵⁰ V takovém případě, však nemůže být právní systém chápán jako skutečně autonomní a nezávislý na jiných sférách společnosti, neboť v jeho samotném jádru dochází skrze vůli příslušné autority k politickému, etickému či jinému ovlivnění.

Lze tedy shrnout, že H. Kelsen nezamýšlel vytvořit a ani nevytvořil plně axiomatickou teorii práva, neboť kritéria (a), (b) a (d) jsou v ní splněny pouze nedokonale. Samotný Kelsen by se k takovému závěru pravděpodobně sám přihlásil, čemuž ostatně nasvědčuje i jeho ostré rozlišení mezi systémem právních norem a norem etických.

⁴⁸ Základní norma není hypotéza, jež může být potvrzena či vyvrácena. Naopak se jedná o fikci umožňující vytvořit právní „diskurs ohledně platnosti norem a vztahu mezi volním aktem politické autority a normativním vyjádřením takového aktu.“ (PŘIBÁŇ, Jiří. *Legalist Fictions and the Problem of Scientific Legitimation*. *Ratio Juris*, 2003, roč. 16, č. 1, s. 19).

⁴⁹ KELSEN, Hans. *Ryzí nauka právní. Metoda a základní pojmy*. Brno-Praha: Orbis, 1933, § 31.

⁵⁰ *Ibid.*, § 29.

Právě etické normy, na rozdíl od právních, totiž Kelsen chápe jako platné v důsledku síly jejich obsahu, jehož žádoucnost a nutnost je samozřejmá. Na rozdíl od systému práva, kde se z vyšších úrovní systému přenáší dolů pouze platnost a určitá procedurální či obsahová rámcová omezení, v systému etickém se dolů přenáší skrze logickou dedukci celý konkrétní obsah. Je tomu tak z toho důvodu, že etické základní normy mají na rozdíl od základních norem právních, konkrétní racionálně zdůvodnitelný obsah. Takto například normy jako „neměl bys lhát“, „neměl bys podvádět“ či „měl bys dodržovat své sliby“ jsou odvozeny od základní normy „pravdy“.⁵¹ Zatímco tedy etické normy vznikají prostřednictvím kognitivního aktu, normy právní vznikají skrze akt volní. Přestože H. Kelsen etický systém rozhodně nerozpracovává do té míry, jako činí se systémem právním, lze přinejmenším poznamenat, že právě zde bychom mohli hledat určité náznaky axiomatické teorie. Bylo by však nespravedlivé Kelsenovi vkládat do úst myšlenku, které sám explicitně nikdy nevysslovil.

Proto se v poslední části tohoto stručného rozboru Kelsenových myšlenek dotkneme té sféry, v jejímž rámci se tento autor o axiomatizaci skutečně pokusil, tedy sféry právní teorie či právní vědy. Hned v prvním odstavci své Ryzí nauky právní Kelsen předesílá následující: „*Ryzí nauka právní je teorie pozitivního práva. (...) chce svůj předmět vylučně a jedinečně poznávat. Pokouší se odpovědět na otázku co je právo a jaké je právo, nikoliv však na otázku jaké právo být má, či jaké se má tvořit. Jest právní vědou, nikoliv právní politikou.*“ Dále pak Kelsen rovněž uvádí: „*Ryzí nauka právní chce oprostít právní vědu od všech prvků, jež jsou cizí jejímu předmětu.*“⁵²

Právě ryzost nauky právní, spočívající v jejím očištění od jakýchkoli jiných prvků, než práva samotného, je jedním z charakteristických znaků axiomatizace tohoto vědního oboru. Této ryzosti v zásadě lze jen s velkým obtížemi dosáhnout jiným způsobem, než splněním zbylých tří výše uvedených kritérií axiomatizace. Je však potřebné si uvědomit, že předmět axiomatizace zde již není právo jako takové, ale pouze právní věda, tedy způsob jakým k právu při jeho zkoumání přistupujeme. Na Kelsenovu teorii právního normativismu tak můžeme v tomto kontextu nahlížet právě jako na pokus o vystavění souboru axiomů stojících u základů právní vědy. Kelsen tak v podstatě nabízí určité prizma, skrze něž je možné právo nahlížet a dále jej zkoumat. Toto prizma je potřeba buďto přijmout či odmítnout, čímž splňuje charakter souboru axiomů. Od tohoto prizmatu pak můžeme zároveň odvozovat podrobnější výzkumné otázky a hypotézy při zkoumání práva, a tyto budou tímto prizmatem obsahově i metodologicky více či méně determinovány.

Přestože tedy nemůžeme tvrdit, že by se Kelsen pokusil, ať už úspěšně či neúspěšně, axiomatizovat právní systém, lze konstatovat, že se mu podařilo nabídnout přinejmenším zajímavý způsob, jakým bychom mohli axiomatizovat právní vědu, což nelze opomíjet

⁵¹ KELSEN, Hans. *Ryzí nauka právní. Metoda a základní pojmy*. Brno-Praha: Orbis, 1933, § 28.

⁵² *Ibid.*, § 1.

jako nedůležité. Lze odtud totiž dovést, že snaha o axiomatizaci právní vědy může být úspěšnější a pravděpodobně i vhodnější, než snaha o axiomatizaci práva samotného.

Zatímco Kelsen po axiomatizaci právní vědy volal a nabídl jeden poměrně konkrétní příklad, jak by bylo možno tohoto cíle dosáhnout, L. Ferrajoli⁵³ posunul problematiku axiomatizace právní vědy do obecnější roviny. Podle Ferrajoliho se právní věda odvíjí od souboru postulátů, na nichž posléze prostřednictvím logické dedukce staví své teorie. Celý systém tedy funguje na principu derivace závěrů z primárních předpokladů.⁵⁴ Ferrajoliho teorie práva sestává ze tří dimenzí, z nichž každá zkoumá specifickou propast mezi reálnou a normativní rovinou. První z nich, nazvaná dimenze efektivity práva, zkoumá propast mezi tím, co by podle práva mělo být, a tím, co ve skutečnosti je. Druhá dimenze se zaměřuje na validitu či legitimitu práva a zkoumá propast mezi tím, co by politicky či morálně mělo být, a tím, co právo ve skutečnosti stanoví. Třetí dimenze pak popisuje spravedlnost práva a zkoumá propasti mezi jednotlivými úrovněmi právního systému, tj. mezi tím, co by podle mělo být podle předpisů vyšší právní síly (zejména ústavními), a tím, co skutečně stanoví předpisy nižší právní síly.⁵⁵

Odtud ve skutečnosti vyplývá, že každá úroveň právního systému může být chápána dvěma způsoby, tedy jako norma pro úroveň nižší právní síly popř. pro společenskou realitu a jako fakt, který je normován úrovněmi vyšší právní síly. Jedinou výjimkou je v tomto kontextu úroveň ústavní, jež je vždy chápána jako norma.⁵⁶ To se potenciálně mění až ve chvíli, kdy bychom se přemístili do dimenze druhé, ve které je i ústavní úroveň práva chápána jako fakt, který je normován politikou a morálkou.

Jak je z již řečeného patrné, tato teorie náš nepřivede ani o kousek blíže k axiomatizaci právního systému, který Ferrajoli chápe jako systém příkazů vydávaných legitimními autoritami (viz druhá dimenze). Ferrajoli je však přesvědčen, že je možné axiomatizovat právě teorii práva.⁵⁷ Jinými slovy Ferrajoli, nabízí cestu, pomocí níž axiomatizujeme nikoli „bytí práva“, nýbrž „mětí práva“, čehož docílíme právě skrze formulování politických, etických jakož i metodologických postulátů, na základě nichž můžeme dedukovat rozmanité teorie, jež mohou být zkoumáním reálně existujícího práva falsifikovány.

5 Axiomatizace právního systému a její limity

V této kapitole se zaměříme na možnosti axiomatizace samotného systému práva jako takového. Jelikož jsme doposud nebyli schopni dohledat žádnou univerzální teorii, jež

53 Bohužel Ferrajoliho stěžejní dílo, *Principia iuris*, ještě nebylo přeloženo do cizích jazyků, takže nám nezbývá než jej citovat pouze zprostředkovaně.

54 VARGA, Csaba. The quest for formalism in law: Ideals of systemicity and axiomatisability between utopianism and heuristic assertion. *Acta Juridica Hungarica*, 2009, roč. 50, č. 1, s. 343–345.

55 *Ibid.*, s. 347–348.

56 *Ibid.*, s. 348.

57 *Ibid.*, s. 349.

by tohoto cíle dosáhla, rozhodli jsme se postupovat jaksi odzadu, a tedy zkoumat především jednotlivé limity axiomatizace právního systému a sekundárně hledat náznaky řešení či překonávání některých těchto limitů. Na úvod této kapitoly zbývá předeslat, že ani mi nepředpokládáme úplnou axiomatizovatelnost práva. K tomu nás dovedly dvě skupiny důvodů. První skupina zpochybňuje reálnou možnost axiomatizace práva. Ta druhá pak naznačuje pochyby o tom, zdali by byl takový postup žádoucí.

V rámci první skupiny důvodů je nejprve potřeba uvést normativní, a tudíž nedeskriptivní charakter právního systému. V tomto kontextu je nutné odlišovat mezi axiomatizací práva jakožto konkrétního systému norem a axiomatizací právní vědy či konkrétní právní teorie. Zatímco právní teorie jsou axiomatizovatelné stejným způsobem jako jakékoli jiné vědecké teorie, o čemž se nás ostatně snažili přesvědčit výše uvedení autoři, právo jakožto normativní systém a předmět zkoumání právní vědy má určitou tendenci axiomatizaci vzdorovat.

P. Sandro zdůrazňuje, že právní systém jakožto systém norem je produktem určitého formalizovaného aktu přijetí a nikoli nutným důsledkem logické dedukce.⁵⁸ Jako takový bude mít vždy podstatu volní a tedy axiologickou a nikoli racionálně-deduktivní a tedy axiomatickou.

Z normativní povahy práva dále plyne ještě hlubší a závažnější problém. Klasické axiomatické systémy, jako je například matematika, pracují především s kategorií pravdivosti. Jejich základním poznávacím znakem je, že pravdivost veškerých výroků a závěrů v daném systému je odvozována od presumované pravdivosti počátečních axiomů, kterou lze zároveň ověřit prostřednictvím standardních vědeckých metod, jakými jsou například kontrolovaný experiment či pozorování. Pokud však máme pracovat s kategorií pravdivosti, je nezbytně nutné, aby počáteční axiomy přes svou normativně vyjádřenou formu disponovali deskriptivním obsahem. Přestože tedy zdánlivě normativně říkáme „necht’ je vesmír růžový“, ve skutečnosti je tento předpoklad deskriptivní. Nejedná se o naši vůli učinit vesmír růžovým, nýbrž o předpokládaný popis toho, jak vesmír vypadá, který potřebujeme k vystavení teorie a stanovení dalších konkrétnějších výroků. Je tomu tak proto, že podstatou jakékoli vědecké teorie je deskripce skutečného stavu.

Právě v tomto se právní věda (popisující aktuální skutečný stav platného práva) striktně odlišuje od práva, jež je svou podstatou normativním systémem.⁵⁹ Účelem práva jakožto systému není popis skutečného stavu, nýbrž jeho normování. Normy neslouží k popisu

⁵⁸ SANDRO, Paolo. An axiomatic theory of law. *Res Publica*, 2011, roč. 17, č. 4, s. 344–345.

⁵⁹ Pokud vyřkneme axiom „všichni lidé jsou si rovni“ neříkáme tím nic o faktické stejnosti lidí, nýbrž právě naopak přes deskriptivně vyjádřenou formu tohoto výroku normujeme, neboli říkáme, že „všichni lidé si mají být rovni.“ Naproti tomu výrok právní vědy, který by říkal „Listina stanoví, že lidé si jsou rovni“ je již svou podstatou deskriptivní. Zatímco na poslední zmíněný výrok tedy lze vztáhnout kategorii pravdivosti, u výroku prvního to je nemožné. Pro podrobnější informace k této problematice viz GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 6., aktualiz. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, s. 29–31. ISBN 978-80-7380-454-1.

reality a nekladou si tudíž nároky na objektivitu, správnost či pravdivost.⁶⁰ Spíše se snaží realitu určitým (žádoucím) způsobem transformovat, a kladou si tudíž nároky především na platnost a vynutitelnost či další deskriptivním systémům neznámé kategorie. V jádru takového systému tak nemohou být axiomy svou podstatou deskriptivní.⁶¹ Jinými slovy, pokud bychom chtěli axiomatizovat právo, coby normativní systém, museli bychom pro něj vytvořit axiomy, jež by rovněž byly normami. U takovýchto axiomů je však z definice nemožné uplatnit kategorii pravdivosti, a proto je jejich axiomatizace, alespoň v tom smyslu, v jakém ji chápou přírodní vědy, podstatným způsobem ztížena. Axiomy pro právní systém by tak mohly jen stěží splnit definiční znaky racionálního dovození a možnosti ověření jejich pravdivosti. Naopak by byly velmi často (ať už společenským konsenzem, aktem ústavodárce, postupným vytvořením obyčejů či jiným potenciálním způsobem) vytvořeny arbitrárně, což jen potvrzuje, že právo je spíše systémem axiologickým a nikoli axiomatickým.

Nad výše uvedené můžeme vysledovat i další, obecnější problém, který plyne z povahy práva jakožto na jazyku (tj. sociálním konstrukt) postaveného systému, a jenž spočívá v nemožnosti potvrzení pravdivosti premis právního systému experimentální cestou a jeho závěrů prostřednictvím jasných odpovědí typu ano/ne. Jazyk totiž svou podstatou postrádá dostatečnou míru preciznosti.⁶² V kontextu formální logiky tak musíme dojít k opodstatněné obavě, že jazykové výrazy, jež nejsou výroky (ale např. právě normami), nemohou být uchopeny čistě formálně logicky, což v důsledku opět snižuje, ne-li zneumožňuje možnosti axiomatizace právního systému.⁶³

Tyto problémy, způsobující určitou rezistenci práva vůči axiomatizaci, se někteří autoři snaží zjemňovat tím, že axiomatizaci rozdělují na více stupňů intenzity, či, chceme-li, preciznosti. Takto např. S. Brewer píše o tzv. *high density axiomatization* a *low density axiomatization*. Zatímco první zmíněná, která je podle autora typická např. pro myšlení Leibnize či Langdella,⁶⁴ může být charakterizována minimálním souborem axiomů, z nichž je prostřednictvím logických operací vytvářen každý jeden prvek celého systému, *low density axiomatization* je naopak typická tím, že soubor axiomů není minimální a logická souvztažnost celého systému je tak rozvolněnější, což jej činí flexibilnějším. *High density*

60 WOLCHER, Louis E. *Law's task: the tragic circle of law, justice and human suffering*. Aldershot: Ashgate, 2008, s. 89 a násl.

61 VARGA, Csaba. The quest for formalism in law: Ideals of systemicity and axiomatisability between utopianism and heuristic assertion. *Acta Juridica Hungarica*, 2009, roč. 50, č. 1, s. 19–21.

62 Podle Wittgensteina nemohou právní normy znamenat cokoli konkrétních až do chvíle, kdy jsou skutečně aplikovány (WOLCHER, Louis E. *Law's task: the tragic circle of law, justice and human suffering*. Aldershot: Ashgate, 2008, s. 89 a násl.).

63 NAKHNIKIAN, George. Contemporary ethical theories and jurisprudence. *Nat. LF*, 1957, č. 2, s. 18.

64 BREWER, Scott. Law, Logic, and Leibniz. A Contemporary Perspective. In: ARTOSI, Alberto, Bernardo PIERI a Giovanni SARTOR (eds.). *Leibniz Logico-philosophical puzzles in the law: philosophical questions and perplexing cases in the law*. Dordrecht: Springer, 2013, s. 211. ISBN 9789400751927.

axiomatization je podle Brewera v případě práva spíše nedosažitelným ideálem, neboť pokusy o ní jsou odsouzeny k nekonečné rekonfiguraci základního souboru axiomů při marné snaze udržet univerzalitu tohoto souboru a zároveň se vyvarovat přílišné obecnosti a s ní spojené vágnosti jednotlivých axiomů. Naopak *low density axiomatization* lze využívat jako prostředek k vnášení logických procesů do právní argumentace.⁶⁵ Jinými slovy, *low density axiomatization* tak nemá uzavřít právní systém do klece logiky, nýbrž poskytnout mu logickou kostru, kolem níž se může obepnout. Takovýto postup však implikuje, že přinejmenším některé oblasti práva zůstanou neaxiomatizovány a jiné budou axiomatizovány vždy různou měrou, podle toho, jak to u nich bude možné.

Lze souhlasit přinejmenším s tím, že některá právní odvětví můžeme formalizovat poměrně jednoduše. Typicky sem můžeme řadit ta, která jsou ve snaze dosáhnout maximální univerzality a rovnosti regulovaných subjektů založena na odosobněných matematických postupech. Namátkou lze zmínit např. vyčíslování některých dávek v rámci práva sociálního zabezpečení či určování daňového základu a vyčíslování výše daní v právu finančním. Ani takováto odvětví však není možné axiomatizovat zcela. Vždy je totiž nutné ponechat v nich pro případ, že formální přístup vygeneruje zjevně nespravedlivý či jinak absurdní výsledek, určitou záchrannou brzdu, např. v případě práva sociálního zabezpečení ve formě klauzule proti tvrdosti, jež bude v diskreci lidského zásahu vyjímajícího se neúprosné logice axiomatizovaného systému. Ještě důležitějším omezením axiomatizace jakýchkoli právních odvětví je však fakt, že se týká převážně jen aplikace práva, nikoli však již jeho tvorby. Tak kupříkladu v rámci daňového práva je vymezení jednotlivých konstrukčních prvků daní v příslušných právních předpisech plně v dikci lidského zákonodárce. Při jejich vytváření dokonce hrají sociální, ekonomické či politické tlaky větší roli, než jakýkoli myslitelný soubor právních axiomů. Axiomatizace se tak uplatní až při aplikaci takto vytvořených právních norem na skutečná sociální fakta.⁶⁶

⁶⁵ BREWER, Scott. Law, Logic, and Leibniz. A Contemporary Perspective. In: ARTOSI, Alberto, Bernardo PIERI a Giovanni SARTOR (eds.). *Leibniz Logico-philosophical puzzles in the law: philosophical questions and perplexing cases in the law*. Dordrecht: Springer, 2013, s. 209–212. ISBN 9789400751927.

⁶⁶ V tomto kontextu považujeme za žádoucí upozornit na situaci, v níž se vlastně role tvůrce axiomů a prvku axiomatizovaného systému převrací. K takové situaci může docházet ve chvíli, kdy výše zmíněnou záchrannou brzdu (tedy únikovou cestu z axiomatizovaného systému) vytvoří a použije sám orgán aplikující právo, a to i přesto, že zákonodárce existenci takovéto brzdy vůbec nepředpokládal. Uveďme např. překročení nejvyšší povolené rychlosti v obcích pouze o několik kilometrů za hodinu. V takovémto případě zákonodárce jasně stanovil striktní hranici 50 km/h, a neponechal tak dle našeho názoru žádné místo pro diskreci orgánu aplikujícího právo. Ve chvíli, kdy by se tento orgán s argumentací, že vzhledem ke všem okolnostem nebyla jízda o rychlosti např. 51,5 km/h společensky nebezpečná natolik, aby mohla být hodnocena jako přestupek, rozhodl řidiče nesankcionovat, vytvořil by právě takovou nepředpokládanou brzdu v potenciálně axiomatickém systému, a to přesto, že k tomu neměl oprávnění ani legitimitu. Takovýto postup by byl, přes jeho lidskou přirozenost a možný soulad se „selským rozumem“, v případě axiomatizovaného právního odvětví potenciálně velmi rizikový, neboť by podkopával principy fungování takového systému. Otázkou však zůstává, zdali tento příklad svědčí spíše o nevhodnosti narušování axiomatických systémů či o nevhodnosti užívání axiomatických systémů v právu.

Odtud lze obecně vyvodit, že oblast aplikace práva bude zpravidla jednodušeji axiomatizovatelná, než oblast tvorby práva. Právě o axiomatizaci oblasti aplikace práva se snaží někteří z autorů na poli *AI and Law*. Tak například R. van Laarschot a kol. se poměrně úspěšně pokusili načrtnout cestu k axiomatizaci nizozemské právní úpravy civilní odpovědnosti. Za použití systému BEST⁶⁷ dokázali vytvořit databázi klíčových pojmů civilní odpovědnosti, jakož i databázi možných výrazů, kterou při popisu skutečných událostí využívají strany sporu. Obě databáze pak mají vzájemně komunikovat a tím se rozšiřovat, učit, zdokonalovat.⁶⁸ Tento systém je založen na principu kategorizace proměnných,⁶⁹ jež jsou klíčové pro rozhodnutí sporu, do komplexního hierarchického systému. Celý tento systém kategorií byl pak vytvořen prostřednictvím deskriptivní logiky, za využití souboru logických i právních axiomů.⁷⁰ Výsledkem je systém, který je schopen automaticky na základě laického popisu skutkového děje dojít ke správné, byť abstraktní, právní kvalifikaci dané situace. Co se autorům ještě nepodařilo, je tolik potřebný krok druhý, který umožní tuto abstraktní právní kvalifikaci zkonkrétnit v podobě výběru správných paragrafů či článků příslušných právních předpisů.⁷¹

V každém případě se bude v tomto kontextu jednat o *low density axiomatization*, neboť axiomatizována je pouze oblast aplikace práva a navíc pouze částečně v tom smyslu, že program primárně neslouží k tomu, aby spor automaticky rozhodl, nýbrž pouze k tomu, aby potenciálním stranám sporu napověděl, jak by případný spor na základě aktuálně platných právních předpisů a judikatury pravděpodobně dopadl, a tím jim umožnil skutečně plně informované a svobodné rozhodnutí o dalším postupu v jejich věci. Takováto velmi omezená axiomatizace v rámci aplikace specifického odvětví právních norem se jeví v kontextu snah o axiomatizaci práva jako maximum možného.

Druhá skupina důvodů by nám poté měla ukázat, že tato částečná a omezená axiomatizace určitých právních odvětví je i maximem žádoucího. Abychom toto tvrzení

67 VAN LAAESCHOT, Ronny a kol. The Legal Concepts and the Layman's Terms. Bridging the Gap through Ontology-Based Reasoning about Liability. In: MOENS Marie-Francine a Peter SPYNS (eds.). *Legal knowledge and information systems JURIX 2005: the eighteenth annual conference*. Amsterdam: IOS Press, 2005, s. 116–117. ISBN 1586035762.

68 Ibid., s. 118.

69 Například se zde podle nizozemského práva rozlišuje, kdo je subjektem a co objektem, zdali šlo o odpovědnost za škodu přímou či nepřímou (tj. prostřednictvím věci, výrobku, zvířete, osoby nezodpovědné apod.), zdali byla škoda majetková či nemajetková apod (viz VAN LAAESCHOT, Ronny a kol. The Legal Concepts and the Layman's Terms. Bridging the Gap through Ontology-Based Reasoning about Liability. In: MOENS Marie-Francine a Peter SPYNS (eds.). *Legal knowledge and information systems JURIX 2005: the eighteenth annual conference*. Amsterdam: IOS Press, 2005, s. 121–124. ISBN 1586035762).

70 VAN LAAESCHOT, Ronny a kol. The Legal Concepts and the Layman's Terms. Bridging the Gap through Ontology-Based Reasoning about Liability. In: MOENS Marie-Francine a Peter SPYNS (eds.). *Legal knowledge and information systems JURIX 2005: the eighteenth annual conference*. Amsterdam: IOS Press, 2005, s. 122–123. ISBN 1586035762.

71 Ibid., s. 124–125.

odůvodnili, je potřeba zejména připomenout, že právo je fakticky jedním ze subsystemů společnosti a jako takové musí s ostatními subsystemy, jako jsou ekonomika, politika, kultura atd., efektivně komunikovat. Izolace či autonomizace práva by z hlediska systémové teorie způsobila kolaps a nevyhnutelný zánik nejen právního, ale dost možná i celého společenského systému.⁷² Jelikož můžeme předpokládat, že se společnost skládá z relativně autonomních jednotlivců disponujících svobodnou vůlí, musíme dojít mimo jiné k závěru, že se bude v čase nevyhnutelně vyvíjet a každý subsystem společnosti, chce-li přežít, s ní musí během tohoto vývoje neustále komunikovat a adaptovat se novým podmínkám. Axiomatizace práva by naopak toto vzájemné propojení subsystemů přetrhla, což by pro právo znamenalo snižování adaptability, autority, kvality, funkčnosti, legitimity a nakonec i schopnosti přežít.

Nežádoucnost axiomatizace práva se tak zjevuje v objektivní i subjektivní rovině. V rámci objektivní roviny argumentu docházíme k závěru, že pokud bychom se pokusily celý právní systém podrobit plné (*high density*) axiomatizaci, mohl by ve svém důsledku utrpět na kvalitě a schopnosti spravedlivě a efektivně regulovat stále se měnící společenskou fakticitu. Subjektivní rovina argumentu nám pak říká, že takto axiomatizované právo by bylo hůře poznatelné, pochopitelné a tudíž i akceptovatelné veřejností, což by se negativně projevilo na jeho autoritě a legitimitě.

6 Závěr

V tomto článku jsme, doufáme ve vší stručnosti, dokázali nastínit téma axiomatizace práva a problémy s ním spojené. Pokusili jsme se nastínit a vysvětlit základní pojmy vztahující se k této problematice a vývoj filozofického a teoretického myšlení o axiomatizaci práva. Zároveň jsme přednesli vlastní argumentaci týkající se možností axiomatizace právní vědy i právního systému jako takového v dnešní době.

Došli jsme k závěru, že zatímco právní věda je, stejně jako jakýkoli jiný vědní obor, relativně snadno axiomatizovatelná, o čemž nás ostatně již někteří významní autoři přesvědčují, právní systém má tendenci axiomatizaci vzdorovat. Tuto tendenci lze odůvodnit zejména normativní povahou práva a jeho závislostí na jazyku, jakožto sociálním konstrukt. Přes tyto překážky se však lze ztotožnit s názorem, že přinejmenším určitá odvětví práva jsou axiomatizovatelná v omezené míře a pouze ve fázi aplikace práva. V takovém případě jsou axiomy pro axiomatizovaný aplikační systém právě jednotlivé právní normy, a dále axiomy definující deskriptivně logické procesy vedoucí k subsumpci faktického stavu pod tyto normy. Podmínkou vytvoření funkčního omezeného axiomatického systému je existence lidského prvku zmírňujícího případné nespravedlnosti či jiné anomálie plynoucí z axiomatizace.

⁷² EVES, Howard Whitley. *A survey of geometry*. Boston: Allyn and Bacon, 1963–65, s. 10.

Tato omezená axiomatizace je dokonce žádoucí, neboť umožňuje stranám sporu lépe předpokládat důsledky jejich rozhodnutí spor vést, čímž přispívá k rozvoji právního vědomí, jakož i právní jistoty a potenciálně také k důvěře v právo. Druhým pozitivním důsledkem takovéto axiomatizace je i určitá pomoc orgánům aplikujícím právo, co se preciznosti a logické konzistentnosti jejich argumentace týče. Axiomatický systém tak soudce či úředníky nenahrazuje, nýbrž jim slouží jako pomůcka pro logicky bezrozporné rozhodování a odůvodňování případů. Nicméně, je potřeba poznamenat, že i takto omezená axiomatizace je nástrojem značně ambivalentním. Na jedné straně totiž obsahuje axiomy formální či procedurální, které mohou orgánu aplikujícímu právo být nápomocny při vytváření precizní právní argumentace. Na straně druhé však takový systém vždy bude obsahovat axiomy materiální, jež budou sestávat zejména ze samotných právních norem. Nekritické přebírání takovýchto axiomů je všudypřítomným rizikem, kterému má lidský prvek v rámci aplikaci práva bránit, nikoli se mu poddávat. Na to dle našeho názoru musí každý soudce a každý úředník při své aplikační činnosti pamatovat, aby se vyvaroval situacím, kdy se sám stane nástrojem transformace práva do uzavřeného, plně axiomatického systému se všemi negativními důsledky, které by takováto transformace mohla pro spravedlnost, legitimitu, adaptabilitu a další vlastnosti charakteristické pro právní systém znamenat.

Na tomto místě je ještě potřeba dodat, že úplná axiomatizace nejen aplikace, ale i tvorby práva, která by navíc postoupila tak hluboko, že by umožnila lidský prvek úplně nahradit formálními logickými procedurami, by, i kdyby byla realizovatelná, byla naopak jevem dle našeho názoru nežádoucím, neboť by přirozenou povahu práva, jakožto axiologického subsystému společnosti živě a aktivně komunikujícího se subsystémy jinými, změnila natolik, že by se z něj stal uzavřený, a tudíž do značné míry neadaptibilní, neefektivní a nelegitimní systém.

Abychom celou argumentaci shrnuli, jsme toho názoru, že jakékoli pokusy o rozšiřování či prohlubování axiomatizace práva nad míru vymezenou v páté části tohoto článku, by nebyly ani úspěšné, ani žádoucí, ani všeobecně společensky přijatelné. Naopak zavádění omezených axiomatizovaných systému aplikace práva do jednotlivých, pro takový postup vhodných právních odvětví, považujeme za žádoucí směr vývoje.